

Prameny práva, právní norma, právní vztahy

Miloš Večeřa   BVV13Zk Základy práva pro neprávnický

Pojem pramenů práva

Materiální prameny práva - důvody, které vedou k normativní úpravě společenských vztahů (např. ekonomická situace, ale i dílčí události jako třeba povodně).

Formální prameny práva - informační zdroje, z nichž se dozvídáme obsah práva (např. právní předpisy, právní obyčeje atd.). V případě subjektivního práva je jeho pramenem určitá právní skutečnost (např. smlouva)..

Rozlišujeme **psané a nepsané prameny práva**

Druhy formálních pramenů práva

1. Právní předpisy
2. Normativní smlouvy
3. Precedenty
4. Právní obyčeje
5. Právní principy

Další prameny práva

- Doktrína (věda)
- Rozum (rozumnost)
- Spravedlnost (equita)

Právní předpisy rozlišujeme

1) podle absolutní právní síly :

Primární právní akty - zákonné akty (Ústava, ústavní zákony, zákony, zákonná opatření Senátu).

Sekundární právní akty - podzákonné akty (rozhodnutí prezidenta republiky, nařízení vlády, právní předpisy ministerstev a ústředních správních úřadů, obecně závazné vyhlášky a nařízení orgánů územní samosprávy).

Právní předpisy rozlišujeme

2) podle relativní právní síly

Původní (originární) akty:

Ústavní akty, zákonné akty a obecně závazné vyhlášky obcí a krajů.

Odvozené (derivativní) akty:

Nařízení vlády, vyhlášky ministerstev a správních úřadů, nařízení rad orgánů územní samosprávy.

Normativní smlouvy

základě konsensu nejméně dvou stran

Mezinárodní: Uzavírají je mezi sebou subjekty mezinárodního práva (státy, mezinárodní organizace). Kromě relativních závazků stran musí obsahovat i obecně závazná právní pravidla. Aplikační přednost.

Vnitrostátní: Uzavírají je mezi sebou subjekty vnitrostátního práva. Můžeme je dále rozdělit na kolektivní smlouvy a veřejnoprávní smlouvy.

Kolektivní smlouva

Kolektivní smlouvu mezi sebou uzavírají odborové organizace a zaměstnavatelé.

Rozlišujeme **kolektivní smlouvy podnikové** a **vyššího stupně** (uzavřené mezi odborovými svazy a svazy zaměstnavatelů).

Charakter normativní smlouvy je pouze v částech, které upravují mzdové a další pracovní podmínky a nároky zaměstnanců.

Právní úprava je v zákoníku práce a v zákoně o kolektivním vyjednávání.

Veřejnoprávní smlouvy jsou zejména smlouvy uzavírané mezi orgány státní správy a státními orgány a soukromoprávními subjekty za předpokladu, že jsou jejich obsahem normativní pravidla.

Rozlišujeme veřejnoprávní smlouvy:

- **Koordinační:** Uzavírají ji stát, veřejnoprávní korporace, právnické a fyzické osoby vykonávající-li zákonem nebo na základě zákona svěřenou působnost v oblasti veřejné správy, a to za účelem plnění jejich úkolů. Příkladem je, kdy orgány jedné obce budou vykonávat přenesenou působnost pro orgány obce druhé.
- **Subordinační:** Uzavírá ji správní orgán s fyzickou nebo právnickou osobou k vydávání rozhodnutí ve správním řízení, zřízení společensky účelného pracovního místa, ochraně kulturní památky apod.

Precedent

Precedent - právní pravidlo obsažené v soudním (někdy i správním) rozhodnutí, které zavazuje soudy stejného nebo nižšího stupně. Jedná se o první rozhodnutí v dané věci.

U precedentu rozlišujeme:

Ratio decidendi: Jedná se o normativní a do budoucna (precedenčně) závaznou část soudního rozhodnutí.

Obiter dictum: Jedná se o část rozhodnutí, která není závazná, pouze shrnuje další argumenty a je uváděna pouze pro dokreslení.

Votum separatum: odlišné stanovisko soudce.

Stare decisis: Představuje povinnost soudu rozhodnout podle předchozího precedentu.

Judikatura soudů v ČR nemá autoritativní závaznost (je závazná pro účastníky řízení). Někdy hovoříme o jejich **tzv. argumentační závaznosti**. Výjimku tvoří nálezy Ústavního soudu ČR, kterými se ruší nějaký právní předpis, popřípadě jeho část.

Publikace judikatury:

Sbírka nálezů a usnesení Ústavního soudu ČR;

Sbírka soudních rozhodnutí a stanovisek Nejvyššího soudu ČR;

Sbírka rozhodnutí Nejvyššího správního soudu ČR.

System precedentů představuje pružnější model práva, jehož nevýhodou však je nižší právní jistota.

Právní obyčej

zaužívané a státem uznávané obecné právní pravidlo.

Znaky obyčeje jsou:

Usus longaevus - dlouhodobé užívání obyčeje;

Opinio iuris - obecně sdílené vědomí o právním charakteru obyčeje.

Významným znakem je prvek **uznání právního charakteru obyčeje státem** a s ním spojená jeho vynutitelnost státní mocí.

Jako další znaky bývají uváděny též jeho **obecnost** a skutečnost, že **platí ze své vlastní právní síly** (nikoliv proto, že jeho dodržování vyžaduje zákon).

Typický zejména pro mezinárodní právo veřejné.

Právní principy

Právní principy jsou vůdčí právní zásady prostupující celým právním řádem. Jsou koncentrovaným vyjádřením obsahu práva a hodnotově ho ukotvují.

Římskoprávní dědictví v Justiniánových kodexech (6. st.):

- Čestně žít, druhému neškodit, každému dávat, co mu patří;
- Smlouvy se mají plnit;
- Nikdo nemůže převést na jiného více práv, než sám má;
- Nelze se zavázat k nemožnému;
- Bezdůvodný strach neomlouvá;
- Za vyšší moc nikdo neodpovídá;
- Věc rozhodnutá je pokládána za pravdu.

Promítnutí právních principů

Některé principy římského práva zakotvil nový **Občanský zákoník** č. 89/2012 Sb., zejména: - Smlouvy se mají plnit

- Čestně žít, druhému neškodit, každému dávat, co mu patří

- **§ 3 odst. 2 písm. d)** „*Daný slib zavazuje a smlouvy mají být plněny*”.

- § 6 odst. 1 „*Každý má povinnost jednat v právním styku poctivě*”.

- § 6 odst. 2 „*Nikdo nesmí těžit ze svého nepoctivého nebo protiprávního činu*”.

- § 3 odst. 2 písm. f) „*Nikomu nelze odeprít, co mu po právu náleží*”.

Chráněnými hodnotami podle § 3 odst. 1 OZ jsou:

Důstojnost a svoboda člověka i jeho přirozené právo brát se o vlastní štěstí a štěstí jeho rodiny nebo lidí jemu blízkých takovým způsobem, jenž nepůsobí bezdůvodně újmu druhým.

Středověká a moderní právní věda

doplnily další právní principy:

- Zákaz odepření spravedlnosti;
- Je třeba slyšet i druhou stranu;
- Nikdo nesmí být soudcem ve vlastní věci;
- Kdo je dřívější v čase, je silnější v právu;
- Zákaz retroaktivity;
- Zásada legální licence;
- Základní lidská práva;
- Povrch ustupuje půdě (Superficies solo cedit)
a další.

Právní norma

obecně závazné pravidlo chování stanovené nebo uznané státem a státem vynutitelné

- má preskriptivní charakter (např. povinnost chodit na přednášky),
- nikoliv deskriptivní = soud (výroku),
- rozdíl od postulátu (ideje, co je žádoucí) ,
- rozdíl od hodnotící věty.

Způsoby vyjádření normativnosti

- Zákaz;
- Příkaz;
- Dovolení.

Zásada legální licence (zákonného dovolení).

Specifické znaky právních norem

Materiální znaky

1. Normativnost;
2. Právní závaznost;
3. Obecnost;
4. Státní donucení /vynutitelnost/.

Formální znaky

1. Pravomoc;
2. Forma (publikace).

Prvky právní normy

- Subjekt;
- Objekt;
- Obsah.

Struktura právní normy

- 1) **Hypotéza** -předpoklady, podmínky, příčiny, důvody   dispozice, často právní skutečnosti.
- 2) **Dispozice** -vlastní pravidlo chování.
- 3) **Sankce** -nepříznivý následek.

Typy struktury právní normy

- 1) jednočlenná D
- 2) dvoučlenná $H + D$ nebo $D + S$
- 3) trojčlenná $H + D + S$
- 4) čtyřčlenná $H + D + D' + S$
- 5) normové komplexy

Byla-li ve smlouvě stanovena přesná doba plnění a ze smlouvy nebo z povahy věci vyplývá, že na opožděném plnění nemůže mít věřitel zájem, musí věřitel oznámit dlužníkovi bez zbytečného odkladu, že na plnění trvá; jestliže tak neučiní, smlouva se od počátku ruší.

Pokud je účastníkem občanskoprávních vztahů stát, je právnickou osobou.

Vlastnoruční závěť musí být vlastní rukou napsána a podepsána, jinak je neplatná.

Hlavním městem České republiky je Praha.

Právní úkon musí být učiněn svobodně a vážně, určitě a srozumitelně, jinak je neplatný.

Zanikne-li zajištěný dluh, zanikne i zástavní právo.

Druhy právních norem dle strukturních prvků

rozlišujeme:

- **Podmíněné** právní normy - obsahují hypotézu;
- **Nepodmíněné** právní normy - neobsahují H.

- **Perfektní** právní normy - obsahují sankci;
- **Imperfektní** právní normy - neobsahují sankci.

DRUHY NOREM

Podle právní síly

- 1) Ústavní PN;
- 2) Zákonné PN;
- 3) Podzákonné PN.

Zásady: a) Norma nižší právní síly nesmí odporovat normě vyšší právní síly.

b) norma může být měněna nebo rušena pouze normou stejné nebo vyšší právní síly.

1) Kogentní (kategorické, imperativní) –

neponechávají prostor pro vůli adresáta.

2) Dispozitivní – pravidlo nestanoví vůbec nebo

jen subsidiárně a dávají subjektům prostor upravit si vzájemné vztahy.

Zvláštní normy

1) Blanketové (bílé, prázdné) – neobsahují vlastní pravidlo a jen zmocňují k vydání prováděcího předpisu (ústavní zákon – zákon, zákon – podzákonný předpis, zákon – předpis samosprávné instituce).

2) Odkazující – na konkrétní předpis nebo §.

Kolizní normy

představují oblast mezinárodního práva soukromého, stanoví hraniční ukazatele, jimiž jsou určeny normy, podle nichž se řeší soukromoprávní vztahy s cizím prvkem.

Kompetenční normy

vymezují rozsah pravomocí a působnosti orgánů veřejné moci.

Teleologické (finální, účelové) normy

vytyčují žádoucí cíle, aniž by normovaly způsob, jak k cíli dospět.

Působnost právní normy

vymezení rozsahu její realizace a aplikace

Rozlišují se **čtyři roviny působnosti** :

- a) věcná – okruh věcí,
- b) prostorová (místní) – teritorium,
- c) osobní (personální) – okruh subjektů,
- d) časová – působení v čase.

Věcná působnost právní normy se týká skutkové charakteristiky případů. Vymezení okruhu vztahů, na něž právní norma působí.

Podle věcné působnosti se normy dělí na:

1. **obecné** (s obecnou působností) – „**lex generalis**“, vztahují se na větší počet stejných případů;
2. **speciální** (se zvláštní působností) – „**lex specialis**“, upravují odlišně věcně shodnou problematiku pro užší okruh případů.

Prostorová působnost (místní či teritoriální)

na jakém území právní norma platí

Princip teritoriality je modifikován principem personality (např. u cizinců).

Celostátní x lokální právní normy.

Celostátní x regionální působnost.

Exteritorialita – mimo stát, velvyslanectví.

Osobní (personální) působnost

Okruh osob na které se vztahuje.

Princip rovnosti před zákonem (univerzality).

Působnost **obecná, zvláštní** (např. podle povolání), **výjimečná** (imunity a exempce).

Imunita absolutní x relativní.

Exempce procesněprávní – působí jako překážka v řízení.

Časová působnost právní normy

vymezení času, v němž je norma účinná.

Je třeba rozlišovat mezi:

schválením předpisu -----> **nezměnitelnost;**

publikací -----> **platnost;**

doběhnutím legisvakační doby --> **účinnost.**

Retroaktivita v právu

Lex retro non agit – zákon nepůsobí nazpět

Pravá retroaktivita:

Právní předpis nabývá účinnosti před nabytím své platnosti. Na právní skutečnosti, které se staly v minulosti, se použije zpětně pozdější právní předpis.

Listina základních práv a svobod Čl 40 (6) Trestnost činu se posuzuje a trest se ukládá podle zákona účinného v době, kdy byl čin spáchán. Pozdějšího zákona se použije, jestliže je to pro pachatele příznivější.

Charakteristika právních poměrů (vztahů)

Právní vztahy jsou sociální vztahy, v nichž 2 nebo více právních subjektů vystupují jako nositelé subjektivních práv a povinností.

Znaky právních vztahů:

1. Regulativnost.
2. Volní charakter – projev individuální vůle.
3. Individuální, konkrétní povaha právního vztahu.

Druhy právních vztahů:

- dle právních odvětví,
- hmotněprávní a procesněprávní,
- soukromoprávní a veřejnoprávní.

Prvky a předpoklady právních vztahů

V právním vztahu rozlišujeme:

- subjekty,
- objekty,
- obsah právních vztahů.

Předpoklady vzniku právních vztahů:

1. Existence právní normy - účinná právní norma.
2. Existence subjektů a objektů.
3. Právní skutečnosti - okolnosti, s nimiž právo spojuje vznik, změnu nebo zánik právního vztahu.
4. Některé právní vztahy vznikají přímo ze zákona.

Druhy právních skutečností

1. **Subjektivní** (spojeny s projevem lidské vůle)
  - 1.1 právní jednání,
    - 1.1.1 právní jednání osob,
    - 1.1.2 konstitutivní rozhodnutí orgánů veřejné moci (individuální právní akty),
  - 1.2 protiprávní jednání (tzv. delikty).

2. **Objektivní** (mimovolní skutečnosti)
  - 2.1 právní události (např. běh času),
  - 2.2 protiprávní stavy (např. pracovní úraz).

Právní jednání

Právní jednání (dříve právní úkon) je projev vůle, jenž vyvolává nejen ty právní následky, které jsou v něm vyjádřeny, ale také ty, které plynou ze zákona, dobrých mravů, obecných zvyklostí a ze zavedené praxe stran.

Lze jednat: - konáním (komisivně),
- opomenutím (omisivně).

Lze jednat: - výslovně,
- konkludentně (způsobem, který nevzbuzuje pochybnosti o tom, co chtěl jednající projevit).

Druhy právního jednání:

- Jednostranné, dvoustranné, vícestranné.
- Formální a neformální (zákonem neupravené).

Konstitutivní akty aplikace práva

Individuální právní akty **konstitutivního** (nikoliv deklaratorního) charakteru.

Výsledky rozhodovací činnosti orgánů veřejné moci působí „ex nunc“ - od nynějška.

Představují aktuální zásah do právního postavení osob – vznik, změna nebo zánik práv a povinností.

Příklady: rozsudek o rozvodu (soukromoprávní), většina veřejnoprávních rozhodnutí (např. stavební povolení, rozhodnutí o přiznání dávky), uložení trestu za spáchání trestného činu.

Protiprávní jednání

1. Veřejnoprávní delikty:

- a) trestné činy - zaviněné protiprávní jednání, jehož znaky jsou uvedeny v trestním zákoníku. Podle závažnosti rozlišujeme přečiny a zločiny. Sankci zde ukládá soud.
- b) správní delikty - různé druhy protiprávního jednání, za něž ukládají sankci správní orgány.

2) Soukromoprávní delikty:

- a) disciplinární (kárné) delikty - porušení pracovní disciplíny či kázně. Sankci ukládá orgán s disciplinární pravomocí.
- b) ostatní soukromoprávní delikty (nedodržení smlouvy).

Právní události a protiprávní stavy

Právní události: Jedná se o skutečnosti vznikající nezávisle na vůli subjektů, na něž právní norma váže vznik, změnu nebo zánik právního vztahu (např. narození, smrt, běh lhůt).

Protiprávní stavy: Jedná se o výsledky nezaviněné události, které jsou v rozporu s právní normou. Právo přitom ukládá povinnost takový stav napravit, popřípadě odstranit. Tato povinnost je uložena subjektu, který protiprávní stav svým jednáním nezavinil – objektivní odpovědnost (např. živelná pohroma, pracovní úraz).

Subjekty právního vztahu

Subjekty právního vztahu:

1. Fyzické osoby;
2. Právnícké osoby;
3. Stát.

Subjekt právního vztahu charakterizuje:

- **způsobilost k právům a povinnostem** (právní osobnost),
- **způsobilost k právnímu jednání** (svéprávnost),
- **způsobilost k protiprávnímu jednání** (deliktní způsobilost).

Fyzické osoby

Způsobilost k právům a povinnostem (právní osobnost) vzniká v zásadě narozením a zaniká smrtí.

Způsobilost k právnímu jednání v plném rozsahu (svéprávnost) vzniká zletilostí (dovršením 18. roku věku, popřípadě před jeho dosažením přiznáním svéprávnosti, nebo uzavřením manželství. Nezletilý je způsobilý k právnímu jednání co do rozumové a volní vyspělosti.

Způsobilost k protiprávnímu jednání podle trestního práva vzniká dosažením 15, resp. 18 let. V oblasti občanského práva s 18 rokem věku.

Právnícké osoby

Jedná se zpravidla o sdružení fyzických a právnických osob za účelem dosažení konkrétního cíle:

1. Korporace - hospodářského (např. akciové společnosti),
2. Spolky – samosprávná dobrovolná sdružení osob,
3. Ústavy – společensky užitečná činnost (charita),
4. Fundace - základem správa majetku (nadace).

Veřejnoprávní právnické osoby - zřízeny zákonem (obce, veřejné vysoké školy, profesní komory).

Vznik všech tří způsobilostí právnické osoby je obvykle spojen s jejím zápisem do příslušného veřejného rejstříku a zaniká jejím výmazem (např. obchodní rejstřík, nadační rejstřík).

Stát

Stát bývá tradičně vymezován prostřednictvím tří prvků: státní moc nad určitým územím, obyvatelstvo na daném území a území.

Představuje zvláštní typ právnické osoby, která v sobě slučuje dvě odlišné charakteristiky:

1. Stát jako subjekt, který má způsobilost autoritativní normotvorby a vystupuje v nadřazeném postavení vůči všem ostatním právním subjektům.
2. Stát jako jeden z účastníků občanskoprávních vztahů, který je v rovném postavení vůči ostatním právním subjektům a lze ho charakterizovat jako veřejnoprávní korporaci, jejíž práva a povinnosti jsou vykonávány jednotlivými státními orgány.

Objekty právního vztahu

Představují důvod, proč subjekty vstupují do právních vztahů.

Druhy objektů právního vztahu:

1. Věci v právním smyslu (hmotné a nehmotné, movité a nemovité).
2. Zvíře jako smysly nadaný živý tvor.
3. Výsledky tvůrčí duševní činnosti (autorská práva).
4. Chování a jeho výsledky.
5. Hodnoty lidské osobnosti nemajetkové povahy (např. důstojnost, čest, zdraví).
6. Hmotné objekty, které jsou živými tkáněmi (transplantáty).

Obsah právního vztahu

Obsahem právního vztahu jsou subjektivní práva a povinnosti, které vyplývají z právního vztahu.

1. Subjektivní práva - právem upravená možnost subjektu se určitým způsobem chovat (zdržet se) a požadovat odpovídající chování jiných subjektů.

2. Právní povinnosti - nutnost subjektu chovat se tak, jak jej k tomu právní norma zavazuje. Nesplní-li dobrovolně svoje povinnosti, státní aparát jej k tomu donutí.

Rozlišujeme: - dáti (dare),

- konati (facere),

- nekonati (non facere), resp. omittere (zdržeti se),

- strpěti (pati).

Děkuji za pozornost